

Výzkumy měšťanských domů ve Smetanově ulici v Jihlavě Exploration of Town Houses in the Smetanova street in Jihlava

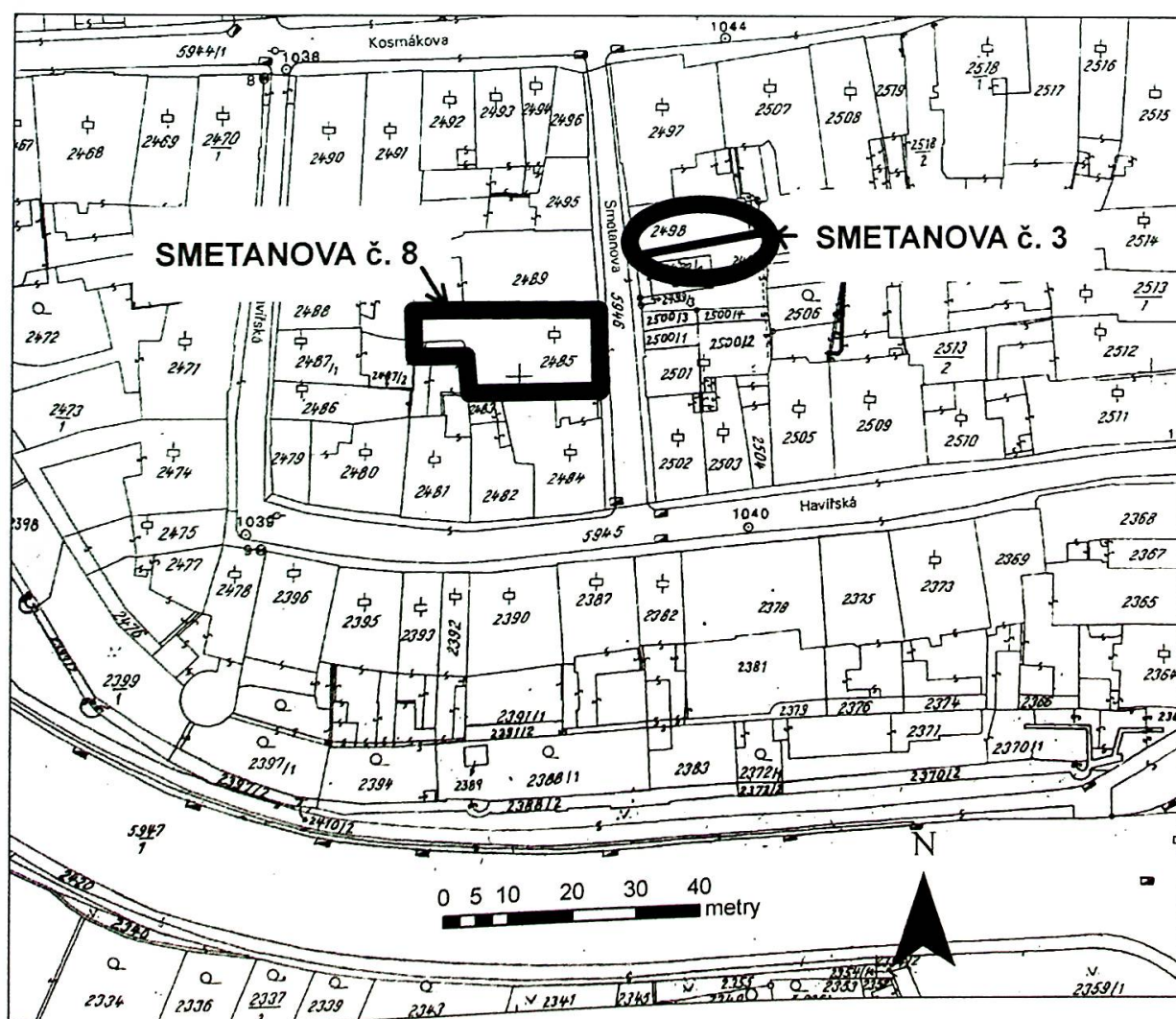
DAVID ZIMOLA

Abstract

The aim of the contribution is to interpret the archaeological find situations uncovered at the reconstruction of the houses no. 3 and 8 in the Smetanova street in Jihlava in the years 2004 - 2005. Both the building interiors and the inner courtyard tract of the houses between the streets Smetanova, Haviřská, Kosmákova and Znojemska were examined. Findings in the case of house no. 3 included stone well in the front part of the house and several construction phases of the house, built in the 13th century of wood and daub, burnt several times and finally rebuilt in stone the latest in the 16th century. Similar evolution was detected in case of the house no. 8 which most probably disposed of a pergola in its front part. Wealth of ceramic artifact finds, mainly kitchen and table vessels from the 13th - 19th centuries, and iron items - construction ironwork and arrowheads - were uncovered in the courtyards of the houses.

Key Words

Medieval house, wood-and-daub construction, courtyard tract, well, kitchen and table ceramics.

Obr. 1: Zkoumané parcely na katastrální mapě
(upraveno podle účelové katastrální mapy kraje Vysočina z r. 2004)

1. Úvod

Množství archeologických informací o historii III. jihlavské městské čtvrti přinesly výzkumy domů ve Smetanově ulici č. 3 a 8, které byly prováděny v letech 2004 - 2005 (obr. 1). Cílem příspěvku je vyhodnocení archeologických nálezových situací odhalených při značně necitlivých rekonstrukcích obytných domů, které jsou od roku 1982 součástí městské památkové rezervace (obr. 6). V případě objektu č. 8 bylo zbouráno celé 1. patro a podkroví, zachována zůstala jen torza architektury v přízemí a čelní štítová zeď. Vybudováním bazénu v zadní části parcely došlo k celkové změně charakteru dvorního traktu, který v minulosti sloužil především jako hospodářské zázemí kamenného domu ve vnitrobloku mezi ulicemi Smetanova, Havířská a Kosmákova. Navíc v době hloubení jámy investor neumožnil provedení záchranného archeologického výzkumu, takže byla velká část informací i nálezů zničena (obr. 3). Podmínky výzkumu ztěžoval i stavebník na protilehlé straně ulice, v době zkoumání jižní stěny objektu č. 3. Ve velmi nepřátelské atmosféře jsme v tomto případě nemohli ověřit propojení zadní kamenné zdi s interiérem domu, který tehdy procházel zásadní přestavbou.

2. Historické souvislosti a přírodní podmínky

Z topografického hlediska náleží zkoumaná oblast do III. městské čtvrti, která byla ve středověku ohraničena ulicemi Matky Boží (platea Beate Virginis Marie) na severu, dolní částí centrálního náměstí (Dolní rynek) a Znojenskou ulicí (platea Purnicensis, Brtnická) na východě a hradbami v jihozápadní části města (obr. 2). Dnešní Smetanova ulice, jež ve středověku spojovala dvě větší ulice Schönmelczerů (platea Schönmelczerorum, dnes Kosmákova) a Tkalcovskou (platea Textorum, dnes Havířská), pravděpodobně jméno neměla (Hoffmann 2004, 420).

Smetanova ulice se nachází v jihozápadní části ostrožny obtékané Koželužským potokem a říčkou Jihlávkou, na které od 13. století vznikalo nové královské město opevněné hradbami. Oproti severněji položeným partiím města (horní část Masarykova náměstí, ulice Matky Boží, Palackého, Benešova, Komenského a Křížová), kde se ve středověku usazovala bohatší část jihlavského měšťanstva, se nacházíme na okraji města, kde můžeme předpokládat osídlení středními vrstvami obyvatelstva - řemeslníky, což nepřímo naznačují i názvy ulic v okolí (ve středověku např. platea Textorum, později Ober Fleischhacker Gasse). Na malou „atraktivitu“ prostoru pro bohatší osadníky měla nepochybně vliv jistá odlehost místa stranou hlavních městských obchodních komunikací, blízkost hradebního systému, nerovný terén bylo nutné pro stavbu budov upravovat a dorovnávat. Navíc se jedná díky hydrologickým poměrům o geologicky nestabilní prostředí tvořené zvětřalými rulami, které ovlivňuje statiku domů. Z toho a dalších důvodů, jako je např. přítomnost dnes již zabetonovaných podzemních chodeb, dochází k častým haváriím, naposledy v domě č. 6 ve Smetanově ulici, kde se v roce 2003 zřítilo vnitřní schodiště a narušilo čelní stěnu objektu.

Obě zkoumané lokality leží v nadmořské výšce od 514 - 517 m n. m. Geologické podloží je tvořeno drobnozrnnou dvojslídnatou žulou z centrálního moldanubického plutonu variského stáří a částečně rulovými horninami prekambriického stáří s výskytem kordieritů - biotitických migmatitů (Demek a kol. 1987, 34). Na podloží se před založením města vytvářely okrové lesní půdy (oligotrofní hnědozemě) a mírné podzoly (Málek 1966, 95). Prostor byl pokryt lesním společenstvem, které osidluje svahové polohy v nadmořských výškách 500 - 1000 m bez ohledu na jejich orientaci. Převládá v něm buk s přimíšenými druhy - jedlí bělokorou, javorem klenem a smrkem ztepilým (Neuhäuslová, Z. a kol., 1998). Vegetace v okolí byla před osídlením pravděpodobně vyžďářena tak, jak tomu bylo podloží (srov. např. Zimola 2000, 300). Dřevo vzrostlých stromů následně posloužilo i jako palivo nebo stavební materiál, což dokládá xylotomární analýza uhlíků získaných ve výplni zaniklého suterénu ve dvorním traktu za domy č. 6 a 8. Zjištěny byly následující dřeviny: buk (Fagus), jedle (Abies), jasan (Fraxinus), smrk (Picea) a borovice (Pinus) (Kočár, P. - Kočárová, R., 2005, 6).

3. Nálezová situace ve Smetanově ulici č. 3

Koncem července 2005 byl podél jižní stěny domu dokumentován výkop o rozměrech 15,7 × 1 m. Nacházel se na parcele č. 2499/1, na pozemku sousedního domu, který byl zbourán ve 2. polovině 20. století při stavbě trafostanice (obr. 1, parcela č. 2499/2). Situaci v interiéru domu č. 3 ve Smetanově

ulici, zvláště pak vzájemnou pozici sklepa a zkoumaného domu vně, který stál na místě dnešní trafo-
stanice, nebylo možné díky nekompromisně zamítavému postoji stavebníka zkoumat. Situace v přední
části výkopu bylo možné sledovat jen na profilu, jeho výplň až k jižní zdi byla odtěžena před příchodem
archeologů. Zbýlá část byla odebírána a dokumentována postupně podle stratigrafických jednotek. Vý-
kop, který vytvářel průřezovou sondu parcelou, byl zdí č. 902 rozdělen na dvě základní části: na přední
část orientovanou směrem k uliční čáře Smetanovy ulice a zadní část orientovanou do dvora.

Stratigrafická situace ve svrchních partiích odvodňovacího výkopu v celé jeho délce do hloub-
ky 70 - 80 cm byla při předcházejících úpravách terénu silně narušena. Několik rozpoznaných vrs-
tev (k. 100 - 102) obsahovalo početný soubor nálezů, které pochází z období od 13. až po 20. sto-
letí. Z keramických artefaktů zasluhují pozornost zlomky kuchyňské a technické keramiky, které lze
datovat do 13. - 14. století. Jedná se o převážně redukčně vypalovanou hrnčinu s malým obsahem
tuhy a kamínků v keramickém těstě. Rozpoznatelné tvary zastupuje část poklice s terčovitým úchytem
(obr. 14/V a VII) a fragment kahanu s očouzeným okrajem (obr. 14/VI). Jedna výduť nádoby nese stopy
ryté výzdoby v podobě vlnice. Jemnější hlínu bez tuhy zaznamenáváme u keramické produkce z pozd-
ního středověku a začátku novověku (15. - 16. století), kterou reprezentují okraje hrnců (obr. 17/VI),
džbánů, pohárů a hrnku (obr. 14/VIII). Do novověku můžeme datovat také nožku z trojnožky nebo
keramické plastiky. Na konci časové řady se nacházejí nálezy z 19. - 20. století zastoupené kvalitními
nádobami, které jsou glazované do tmavě hnědých odstínů. Za všechny jmenujme talířovitou mísu
s vnitřní hnědou glazurou.

Vedle keramických artefaktů obsahovaly svrchní části výkopu četné kosti hospodářských zvířat,
z nichž jedna pochází z čelisti prasete. Sporadicky se vyskytly železné hřeby a několik kusů kovářské
strusky. Spolu s fragmenty hrnčířských výrobků původně vytvářely odpadní vrstvu, která po zplanýrová-
ní postupně zvyšovala povrch dvora.

3.1. Kamenná studna

V přední části sondy směrem k uliční čáře v hloubce 80ti cm pod současným povrchem
se podařilo rozpoznat kamenné roubení studny (k. 903), jejíž zánik datuje suťovitý zásep
(k. 111) s převážně keramickými nálezy z období 19. a 20. století. Studna je dnes zcela zasypána a
nachází se mezi severní zdí trafostanice a jižní zdí domu č. 3. Roubení objektu, k jehož stavbě byl po-
užit nasucho kladený nebo jen jílem spojený sbíraný kámen místní provenience, má kruhový půdorys
o vnitřním průměru 1 m (obr. 8). Výplň studny obsahovala stavební suť s kameny, cihlami, pískem,
maltou a keramickými artefakty.

Z odebraného vzorku keramických nálezů bylo možné rozlišit 4 okraje hrnců, jednu poklici a šest
zlomků kachlů, pocházejících z různých jedinců. Další kusy pochází z neurčených nádob, pravděpo-
dobně také z hrnců nebo džbánů. Většina běžného užitkového zboží byla vyráběna z kvalitní jemné
hrnčířské hlíny vypálené do cihlově červených odstínů s tmavohnědou sklovitou glazurou na povrchu.
Glazuru používal hrnčíř především na vnitřních stranách nádob kvůli snadnějšímu vymývání. Negla-
zovaná zůstala poklice (J08/B/3461) a zlomky tří nádob, které byly vypáleny ze světlešedé hlíny re-
dukčním způsobem do tmavošedých tónů na povrchu. Dno a vnější strana jedné tenkostěnné nádoby
(J08/B/3462) byly natřeny kovově lesklým nátěrem. Výduť nádoby s číslem J08/B/3634 je zdobena
pásem vtlačované kolkové výzdoby po obvodu. Jemná hlína vypálená do cihlověčervené barvy byla
použita i k výrobě součástí otopných zařízení - kachlů (J08/B/3483 - 3488, 3492). Jedná se o soubor
zlomků komorových kachlů pocházejících pravděpodobně z jednoho exempláře kamen. Čelní reliéfně
zdobené stěny jsou opatřeny tmavozelenou glazurou. Zadní stěny kachlů jsou začouzené a tudíž byly
součástí funkčních kamen.

3.2. Dům představovaný po několika požárech

Z hlediska vývoje osídlení lokality byla nejdůležitější dokumentace několika vývojových fází domu,
který stál v místech dnešní trafostanice (obr. 9). Výstavbu domu můžeme na základě nálezů fragmentů
keramiky datovat až do druhé poloviny 13. století. Již v této době zde s největší pravděpodobností stála
stavba orientovaná netradičně nikoliv štítovou zdí směrem do ulice, ale delší stěnou podél uliční čáry.
Nepřímo to dokládá i nález studny, jejíž vyhloubení lze s jistou dávkou opatrnosti klást do středověku.
Z nejstarší fáze středověkého domu se podařilo zachytit podlahu (k. 114) pravděpodobně suterénu dře-
vohliněné stavby, která zanikla požárem. Její zánik datují vrstvy 106 a 118, které vytvořily podklad pro
další vývojovou fázi reprezentovanou souvrstvím č. 117. Protože všechny vrstvy obsahují nálezy z ob-
dobí 13. - 16. století, můžeme zánik stavby datovat až do pozdního středověku. K výstavbě kamenného

obydli dochází pravděpodobně až v průběhu 15. nebo v 16. století v souvislosti s některým z četných požárů Jihlavy. Pozdně středověkou zástavbu dokládá kromě základové zdi č. 901 také svazek stratigrafických jednotek (k. 104, 105, 115, 116 a 117). Stratigrafická situace umožnila rozpoznat minimálně tři pochůzní horizonty (k. 113 a 117 - 2 podlahy), které souvisí se zdí č. 901. I tato stavba zanikla požárem, o čemž svědčí poměrně mocná propálená vrstva č. 105. Zadní část domu tvořila pravděpodobně zeď č. 902 (totožná s k. 900), která byla z východní i západní strany lícovaná. Zeď o šířce 1 m byla postavena na starším obydlí. Souvislost s výše popisovaným kamenným domem se nepodařilo kvůli novodobému vkopu prokázat. Může se tedy jednat jak o zadní stěnu téhož domu tak i o součást jiné stavby. Pokud zeď č. 902 představuje boční stěnu zkoumané stavby orientovanou do dvora, máme k dispozici šířku stavby, která dosahuje přibližně 5,5 m. Délkový rozměr stavby bychom zjistili jen větším odkryvem plochy na parcele č. 2499 a ve sklepě domu č. 3.

V nejstarší podlaze domu (k. 114) byly zašlapány zlomky kuchyňských nádob zařaditelných do průběhu 13. - 16. století. Nejstarší nálezy, datované do 13. - 14. století, byly vyrobeny z hrubšího materiálu s obsahem grafitu. Ze souboru vybíráme jeden okraj, který náleží hrnci (obr. 15/I) a rytými křížky zdobenou výduť nádoby (obr. 15/II). Zbývající část keramické kolekce je datovatelná do pozdního středověku (15. - 16. století). Keramiku doplňují nálezy kostí domácích zvířat. Nad podlahou byl v následujícím období terén vyrovnán kontextem 104, z něhož byl získán jeden okraj hrnce ze 14. - 15. století, okraj neurčené nádoby (15. - 16. století) a výduť silně tuhové nádoby ze 13. století. Navršení a vyrovnání terénu nad podlahou č. 114 představoval i kontext 106, který obsahoval zlomky kuchyňské a stolní keramiky převážně středověkého stáří (13. - 15. století). Jde o okraje hrnců (obr. 17/IV), výdutě a dna neurčených dutých nádob. Vedle nich máme k dispozici i několik výdutí a jeden okraj novověkého stáří. Spolu s fragmenty keramických nádob se do zásypu složeného z odpadu dostaly i kosti hospodářských zvířat. V rámci kontextu 106 byly na příčném profilu rozpoznány dvě základní fáze vyrovnávky - k. 116 a 117. Vrstva 116 obsahovala 19 výdutí nádob z 14. - 15. století a jednu strávenou čelist skotu. Ve vrstvě č. 117 byly nalezeny především zlomky kuchyňské a technické středověké keramiky. Staršímu období (13. - 14. století) odpovídají nálezy okrajů hrnce a hrnku (obr. 15/VII), terčovitého držadla a okraje dvou poklic (obr. 15/VI a III), tři fragmentů kahanů (obr. 15/IV a V) a menšího množství výdutí a dna různých nádob. Ostatní artefakty v podobě výdutí pochází z mladších období (15. - 16. století). K nálezům pocházejícím ze zaniklého středověkého domu náleží i předměty objevené při začišťování zdi č. 900 (totožná s k. 902). Jedná se o keramické fragmenty z nádob datovatelných převážně do 15. - 16. století, z nichž dva okraje náleží různým hrncům (obr. 17/III). Charakteristickou výzdobou kolkem v podhrdlí nádoby je opatřen jeden střep (J08/B/3343), jenž byl vyroben, stejně jako ostatní části nádob, z jemně plavené hlíny vypálené redukčním způsobem „do tvrda“.

3.3. Dvorní část parcely

Ve východní polovině výkopu byl zkoumán prostor hospodářského zázemí domu. Těsně ke zdi č. 902 přiléhalo ve dvorní části parcely mocné souvrství, které lze podle charakteru nálezů rozdělit na dvě základní části. První část se skládá ze souvrství překopaného terénu (mocnost cca 80 cm), které valy převážně běžné kuchyňské zboží ze 16. století, které bylo vyráběno na rychle rotujícím kruhu. Hrnčím charakteristickým typem je hrnec s vodorovně vytaženým okrajem, který bývá často zdoben v podhrdlí kolkem (obr. 14/II, III, V).

Dále jsou nezbytnou součástí kuchyňské výbavy poklice s knoflíkovým držadlem, džbány na vodu, mísy a trojnožky (obr. 15/IX). Početný soubor novověkých nálezů doprovází menší množství přemístěné keramiky, kterou lze zařadit do středověku. Jedná se o fragmenty kuchyňských nádob s obsahem tuhy nebo slídy v keramickém těstě (13. - 14. století), které jsou v některých případech zdobené žlábkováním. Ze souboru se vymyká masivní dno světlehnědé nádoby s vnitřní hnědou glazurou (19. - 20. století).

Z keramické produkce byly kromě běžných kuchyňských nádob získány i zlomky novověkých kachlí a střešní krytiny - prejz, které jsou v některých případech z vnitřní strany silně očouzené. Kovové artefakty reprezentují železné hřeby a neidentifikovatelné kusy zkorodovaného železa. Celý nálezový soubor uzavírají kosti domácích zvířat, které byly součástí kuchyňského odpadu.

Ve druhé - spodní - části výkopu se podařilo rozlišit kulturní vrstvy č. 136 - 138, kulovou jámu č. 500 s výplní č. 148 a přemístěné podloží bez nálezů - k. 123 a 145. Jak ukazuje keramické nálezy ze 2. poloviny 13. až 14. století nalezené ve výplni kulové jámy č. 148,

šlo o původní středověký pochůzný terén (vrstva č. 123), do něhož byl zaražen kmen stromu (k. 500) o průměru 25 cm. Opracovaný kmen byl pravděpodobně součástí vertikálního konstrukčního prvku dřevěné nebo dřevohliněné stavby. Tenká přepálená vrstvička č. 150 dokládá blíže nedatovaný středověký požár, který uzavřel jednu kapitolu dějin zkoumaného dvora.

Tab. 1: Jihlava, Smetanova č. 3, zastoupení nálezů keramiky v kontextech.

kontexty/ typy nádob	H	Hr	Po	Poh	Mí	Ta	Tr	Dž	Ko	Zá	Ka	Kach	P	SUJ	NO	NV	ND	NU	ΣΣ
k. 101 (13. - 20. st.)	7	0	1	2	0	0	1	1	0	0	1	0	0	13	0	33	3	1	50
k. 102 (13. - 20. st.)	9	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	13	0	30	4	1	48
k. 104 (13. - 15. st.)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	3
k. 106 (13. - 16. st.)	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	14	2	0	21
k. 111 (19. - 20. st.)	4	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	6	0	11	2	8	2	2	25
k. 114 (13. - 16. st.)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	10	0	0	12
k. 116 (14. - 15. st.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19	0	0	19
k. 117 (13. - 16. st.)	1	1	2	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	7	0	22	2	0	31
k. 900 (15. - 16. st.)	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	12	1	0	15
k. 120 (16. st.)	6	0	0	0	1	0	0	3	0	0	0	0	0	10	0	6	2	0	18
k. 121 (+)	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	16	4	0	21
k. 120-121 (+)	5	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	1	4	13	0	109	16	0	138
k. 121-122 (+)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	17	1	0	19
k. 122 (+)	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	29	4	0	35
k. 124	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	3	0	45	5	0	53
k. 131 (16. st.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	2
k. 133 (16. st.)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	3
k. 134 (novověk)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	2
k. 139 (novověk)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	6	0	0	8
k. 140 (++)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	11	0	0	12
k. 141 (++)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	27	5	0	34
k. 142 (novověk)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	3
k. 143 (++)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	1	0	10
k. 146 (14. -15. st)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	2
k. 148 (13. -14. st)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	3

sběry (a k. 100)	30	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	1	3	37	1	209	25	0	272
Součet	78	2	7	2	4	0	2	7	0	0	5	9	9	125	6	647	77	4	859

(+) - (16. st, 19. - 20. st.)

(++) - (středověk - novověk)

Tab. 2: Jihlava, Smetanova č. 3, zastoupení nálezů keramiky po obdobích.

období/typy nádob	H	Hr	Po	Poh	Ml	Ta	Tr	Dž	Ko	Zá	Ka	Kach	P	SUJ	NO	NV	ND	NU	ΣΣ
13. století	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	2
13. - 14. století	10	1	4	0	1	0	0	0	0	0	5	0	0	21	0	52	5	0	78
14. - 15. století	8	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	2	47	5	0	64
15. - 16. století	28	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	31	1	83	5	0	120
16. století	17	0	1	0	1	0	1	3	0	0	0	0	0	23	0	218	39	0	280
novověk	5	0	1	0	1	0	1	2	0	0	0	3	8	21	1	209	13	0	244
19. - 20. století	9	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	6	1	18	2	37	10	4	71
Součet	78	2	7	2	4	0	2	7	0	0	5	9	9	125	6	647	77	4	859

4. Nálezová situace ve Smetanově ulici č. 8

Výzkum domu a jeho dvorní části na parcele č. 2485 probíhal etapovitě od listopadu roku 2004 do srpna 2005. Pro stavbu nové opěrné zdi byl vyhlouben uprostřed domu výkop, který tvoří průřezovou sondu celou délkou domovní parcely. Terén dvorního traktu byl během podzimních měsíců roku 2004 snižován o 1,5 - 2 m, čímž došlo ke zničení archeologických situací na podstatné části dvorku (obr. 3). Objem vyvezené zeminy a s ní i kulturních vrstev s nálezy jsme mohli jen odhadnout po zdokumentování profilů jámy (o rozměrech 7,50 × 8,30 × 1,50 m) pro stavbu bazénu. Ze zachovalých stěn bylo patrné, že v celé ploše výkopu byla zničena kulturní vrstva o mocnosti 0,5 - 1 m.

4.1. Interiér domu

Základové zdivo současné čelní zdi domu (k. 900) tvoří lomový nebo sbíraný kámen spojovaný zvětralou vápennou maltou a jílovitou hlínou. Ke zdi přiléhá kulturní souvrství zakončené žlutohnědým jílem v hloubce 1 m pod úroveň podlahy, který tvoří geologické podloží. Nejstarší kulturní horizont v podobě pochůzných vrstev se vytvářel na podloží v průběhu 13. - 14. století (k. 105). Na něm bylo možno rozetnat dvě vrstvy podobného charakteru, datovatelné na základě keramických nálezů do 13. - 15. století (k. 104 a 103). Středověké období nezpevněných povrchů ukončuje podlaha z 15. století (k. 102), naníž byla navedena mohutná vrstva č. 101 s nálezy zlomků keramických nádob ze 13. - 14. století. Jedná se o přemístěnou zeminu, která byla využita k vyrovnání terénu a zavezení podlahy 102 po zátek č. 100 (novodobá vyrovnávka pod stávajícími podlahami) a směrem dovnitř domu zeď č. 901, která byla součástí staršího kamenného domu, pravděpodobně štítové zdi nejstarší kámen nám ovšem nedochovaly stopy, anebo byl již součástí ulice. Osídlení parcely nejpozději ve 14. století dokazují i nálezy z vrstev dokumentovaných ve vnitřních částech domu mezi zdí č. 901 a klenbou sklepa č. 907 u zadní zdi do dvora. Kromě horizontů dosedajících na podloží (k. 105 a 117) se jedná o přemísťované vrstvy nebo výplně objektů během přestaveb domu od 15. do 19. století (obr. 7).

Během výzkumu se podařilo získat 82 ks keramických zlomků (Tab. 3), z nichž 16 bylo určitelných. Klíčové pro datování počátků osídlování zkoumaného prostoru jsou nálezy z vrstev č. 103, 105, 110 a 117, které obsahovaly minimálně dva typy nádob: hrnce a poklice. Kuchyňské a stolní nádoby z těchto vrstev byly vyráběny z jílovité hlíny s příměsí tuhy a vypalované do tvrda oxidačním i redukčním způsobem. Pro výzdobu nádob jsou typické ryté vlnice (J08/B/3883), přesekávaná plastická lišta (J08/B/3893) nebo žlábkování po obvodu (J08/B/3920). Charakterem výroby, použitým materiálem a výzdobou náleží do období 2. poloviny 13. až 1. poloviny 14. století. Pro zjištění časové posloupnosti vrstev bylo důležité redukčním způsobem do tmavošedých tónů. V prostoru někdejší černé kuchyně byly nalezeny fragmenty hrnců, talíře a trojnožky z 18. - 19. století. Nálezový soubor doplňují kosti domácích zvířat, které byly běžnou součástí jídelníčku jihlavských měšťanů.

Tab. 3: Jihlava, Smetanova č. 8, zastoupení nálezů keramiky v kontextech.

kontexty/typy keramiky	H	Hr	Po	Mí	Ta	Tr	Dž	Ko	Zá	Ka	SUJ	NO	NV	ND	ΣΣ
101 (13.-14.st.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	0	12
102 (15.st.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15	0	15
103 (13.-15.st.)	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	4	0	12	1	17
105 (13.-14.st.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2
110 (13.-14.st.)	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	2	5
117 (13. st.)	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	15	2	21
sběr 13.-14. st.	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	3	0	3	1	7
černá kuchyně (18.-19.st.)	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	3	0	0	0	3
Součet	9	0	5	0	1	1	0	0	0	0	16	0	60	6	82

4.2. Dvorní část

Nejzajímavější objev v severní části dvora domu č. 8 představuje zasypaný suterén dřevohliněného domu, který obsahoval zánikové kulturní vrstvy s nálezy keramiky z období 13. - 14. století (obr. 4). Jedná se o fragmenty kuchyňské a stolní keramiky (hrnce, poklice) vypalované redukčním i oxidačním způsobem s malým obsahem tuhy v keramickém těstě (obr. 12). Kromě keramiky obsahovaly zánikové vrstvy (k. 105 - 108) i kosti domácích zvířat a kameny se stopami žáru. Podle stratigrafické situace a nálezů keramiky můžeme datovat dobu užívání obydlí, jehož pozůstatky se nacházejí i na sousední parcele č. 2489 (Smetanova ul. č. 6), do 13. století. Po jeho zániku ve 14. století byla do zásypu suterénu zapuštěna kamenná zeď (k. 900) o šířce 90 cm, jejíž kamenné prvky spojovala zvětřalá malta nebo jíla získaná těžbou podloží v okolí stavby. K suterénu v severozápadní části parcely přiléhal zahrazený oválný objekt (k. 104), který byl pravděpodobně součástí hospodářského zázemí domu. Keramické předměty nalezené ve vrstvě byly vyrobeny na rychle rotujícím kruhu z jemné jílovité hlíny s příměsí malých kamínků a stopového množství grafitu. Středověký hrncíř je vypálen redukčním způsobem do tvrda v různých odstínech šedé barvy. Způsob výroby keramiky nalezené v zásypu dovolují objekt datovat do 14. století.

Na jižním profilu výkopové jámy pro bazén byl dokumentován profil zasypaného sklípku (k. 111 - 113) s kónickými stěnami vyhloubenými v jílovitém podloží.

Ústí objektu o průměru 1,5 m porušovalo středověkou kulturní vrstvu č. 110 a částečně zasahovalo na vedlejší nezkoumanou parcelu. Jednalo se s největší pravděpodobností o zásobní jámu s kónickými stěnami, jejíž funkce podle nálezů keramických nádob končí v 19. nebo na počátku 20. století.

Na stěnách jámy pro bazén bylo patrné, že v celé ploše výkopu došlo k odtěžení kulturní vrstvy o mocnosti 0,5 - 1 m, kterou můžeme na základě nálezů kuchyňské a stolní keramiky, železných hro-
tů šípů a stavebních kování rámcově datovat do 14. - 16. století (obr. 11 a 13). Odborným výkopem

při rozšiřování jámy se podařilo rozlišit dvě mladší vrstvy (k. 114 a 115) tvořící spolu s kontextem č. 110 mocné souvrství, které vznikalo ve vrcholném středověku postupně navršováním odpadu na dvoře za domem.

5. Závěr

Výzkumy na domovních parcelách ve Smetanově ulici č. 3 a 8 výrazným způsobem doplňují naše poznatky o kolonizaci Jihlavy a navazují na archeologické výzkumy prováděné ve III. městské čtvrti před rokem 2004 (srov. Hrubý 2003; Zatloukal 1995a; 1995b; 1996; Zimola 1997; 1999a; 1999b; 2000a; 2001). Obě zkoumané parcely skrývaly pozůstatky obydlí, jejichž původ lze na základě nálezů keramiky datovat nejdříve do 2. poloviny 13. století, nejpozději však do 1. poloviny 14. století. Na stavbu těchto nejstarších zjištěných domů používali jihlavští měšťané především dřevo a hlínu, ve spodních partiích snad i kamene, který byl později využit pro mladší nástupce. S největší pravděpodobností někdy kolem přelomu 13. a 14. století dochází k výstavbě domů kamenných, u nichž nelze vyloučit ani podlouhlost. Tato „druhá vlna“ zastavování prostoru dnešní Smetanovy ulice již respektovala současnou uliční síť. Dispozice domů, které byly nejpozději během novověku opravovány a přestavovány, zůstaly zachovány až do 20. století. V rámci výzkumu ve Smetanově ulici č. 3 se podařilo objevit kamennou roubenou studnu, která byla situována před domem tak, aby byla přístupná z ulice. Podle charakteru zásypu můžeme usuzovat, že svou funkci přestala plnit až v průběhu 20. století. Zdroj vody byl tedy pravděpodobně využíván lidmi z širšího okolí, podobně jako v případě studny v blízkosti minoritského kláštera na Kosmákově ulici (Zimola 2002, 223 - 224). Zadní části domovních parcel tvořily hospodářské zázemí, jejichž plocha byla využívána jako místo k chovu domácích zvířat a pěstování zahradních plodin, popřípadě jako smetiště. Pravděpodobně k ukládání potravin sloužil malý sklípek s kónickými stěnami, odhalený na rozhraní parcel domů č. 8 a 10. Původ zůstává nejasný, zánik lze na základě keramických nálezů klást na přelom 19. a 20. století.

Na základě dosavadních poznatků můžeme počátek osidlovacího procesu v jihozápadní části města klást nejdříve do období kolem roku 1250, tedy do doby krátce po založení Jihlavy ve 40. letech 13. století. Podobně jako v ostatních částech města probíhala i zde výstavba obytných a hospodářských traktů domů č. 8 ve Smetanově ulici, výstavbě kamenných budov pravděpodobně předcházela nepřilíhlost hustá zástavba složená z dřevohliněných staveb (srov. Kočár - Kočárová 2005, Zimola 2004a, Zimola 2005). Obydlí, jejichž stěny byly postaveny ze dřeva omazávaného hlínou, byly zahlabovány 1 - 1,5 m pod úroveň původního terénu a zanikaly požárem pravděpodobně až v průběhu 14. století. Na jejich místě vyrůstaly nejpozději v první polovině 14. století kamenné stavby, jejichž půdorys respektoval uliční čáry. Postupně tak vznikala pravidelná bloková zástavba, tak jak ji známe dnes. Původní dřevěné nebo dřevohliněné stavby buď zcela zanikaly nebo se stávaly součástí pozdějších kamenných domů, což naznačuje i situace dokumentovaná na profilu výkopu ve Smetanově ulici č. 3. Není vyloučeno, že některý i o tzv. drobné domky v zadních částech městišť (domuncula, zuhaus), které se objevují v rejstřících městské sbírky během 1. poloviny 15. století (srov. Hoffmann 1961, 32-33).

Archeologické a historicko-topografické výzkumy III. městské čtvrti dokládají začátek kolonizace svahu nad Koželužským potokem nejdříve v 1. polovině 13. věku. Starší osídlení nebylo zatím rozpoznáno, a proto lze předpokládat, že i tato část města vznikala až po plánovitě zakládání tzn. Nové Jihlavy po objevu stříbrných rud v nedalekém okolí. Z nově vznikajících kamenných staveb dominuje od 40. let 13. století celé čtvrti minoritský klášter s kostelem Nanebevzetí Panny Marie, ostatní zástavba zůstává především dřevěná nebo dřevohliněná. Zdá se, že jednotlivé domy byly v prostoru rozmisťovány jen sporadicky a plochy mezi nimi využívány k hospodářským účelům.

Literatura a prameny

- CDB - Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I - IV, (ed. Friedrich, G. a kol.). Praha 1904 - 1965.
Demek, J., 1987: Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Praha.
Demek, J. - Novák, V. a kol. 1992: Neživá příroda. Vlastivěda moravská, země a lid. Nová řada, sv. 1. Brno.
Hoffmann, F. 1959: Jihlavské právo. Havlíčkův Brod.
Hoffmann, F., 1961: Jihlava v husitské revoluci. Havlíčkův Brod.

- Hoffmann, F., 2004: Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století. Jihlava.
- Hrubý, P., 2003: Jihlava. Výstavba objektu „Havířská 18“, č. parc. 2479, NZ č. A065/2002, ulož. v MVJ pod č. 100.
- Jaroš, Z., 1999: Jihlava v datech. Jihlava.
- Kočár, P. - Kočárová, R.: Jihlava, Smetanova ulice 8. Nálezová zpráva o archeobotanické analýze. Plzeň 2005. Nepubl. nálezová zpráva ulož. v MVJ, č. 152.
- Málek, J., 1966: Vegetační vymezení lesních oblastí na jihozápadní Moravě, VVM XVIII, 1, 87 - 102.
- Měřínský, Z. - Zumpfe, E. 2001: Der Bergbau und die Besiedlung des südwestlichen Mährens - Hornictví a osídlování jihozápadní Moravy. Archaeologia historica 26. Sborník příspěvků přednesených na 32. konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky s hlavním zaměřením na získávání a zpracování surovin. Čáslav, 25. - 28. září 2000. Čáslav - Brno, 15 - 25.
- Neuhäuslová, Z. a kol., 1998: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky, Praha.
- SOKA Jihlava, Sbírka fotografií a negativů: Jihlava, asanační plán, fotodokumentace I, 1957, č. LIk 139/III, LIIf - 311 a 337.
- Zapletal, K., 1931: Geologie a petrografie země Moravskoslezské (s ohledem na užitková ložiska).
- Zatloukal, R., 1995a: Jihlava, Kosmákova 45, NZ ÚAPP Brno č. 45/95, ulož. v MVJ pod č. 12.
- Zatloukal, R., 1995b: Jihlava, Kosmákova 16, NZ ÚAPP Brno č. 61/95, ulož. v MVJ pod č. 16.
- Zatloukal, R., 1996: Jihlava, Kosmákova 43, NZ ÚAPP Brno č. 24/96, ulož. v MVJ pod č. 14.
- Zimola, D., 1997: Jihlava, Židovská, Mrštíkova, Kosmákova, Smetanova - rekonstrukce inženýrských sítí, NZ č. 01-97, ulož. v MVJ pod č. 30.
- Zimola, D., 1999a: Jihlava, Kostel Nanebevzetí Panny Marie, NZ č. 01-99, ulož. v MVJ pod č. 39.
- Zimola, D., 1999b: Jihlava, Mrštíkova, Matky Boží - rekonstrukce inženýrských sítí, NZ č. 05-99, ulož. v MVJ pod č. 43.
- Zimola D., 2000: Archeologické výzkumy v Jihlavě v roce 1999, Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských XII, 299 - 305, Jihlava.
- Zimola, D., 2002: Archeologické výzkumy na jihlavském okrese v letech 2000 - 2001, Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských XIII, 223 - 234, Jihlava.
- Zimola, D., 2001: Jihlava, Matky Boží - parkán, NZ č. 44-01, ulož. v MVJ pod č. 72.
- Zimola, D., 2004a: Jihlava, Smetanova 8, nálezová zpráva č. 10-04/I, ulož. v MVJ pod č. 150.
- Zimola, D., 2004b: Jihlava, Smetanova 8, nálezová zpráva č. 10-04/II, ulož. v MVJ pod č. 151.
- Zimola, D., 2005: Jihlava, Smetanova 8, nálezová zpráva č. 65-05, ulož. v MVJ.

Seznam zkratk

č.	číslo
Dž	džbány
H	hrnce
Hr	hrnky
k.	kontext
Ka	kahany
Ko	konvice
ks	kusů
La	lahve
Mí	mísy
MVJ	Muzeum Vysočiny Jihlava
ND	neurčeno-dno
NO	neurčeno-okraj
NV	neurčeno-výduť
NZ	nálezová zpráva
Po	poklice
s	strana
SOKA	Státní okresní archiv Jihlava
SUJ	součet určených jedinců
Ta	talíře
ÚAPP	Ústav archeologické památkové péče
Tr	trojnožky
Zá	zásobnice

Summary

Research at the house plots no. 3 and 8 in Smetanova street markedly supplements our knowledge of the colonization of Jihlava and follows up the archaeological research led in the third town quarter before the year 2004. Both plots examined contained habitation remains, the origins of which, according to the pottery finds, can be dated the earliest to the second half of the 13th century, but the latest to the first half of the 14th century. The citizen of Jihlava used wood and daub for the construction of these oldest houses detected, in their lower parts perhaps also stone which was afterwards used for later constructions. Most probably around the turn of the 13th and 14th century stone houses began to be constructed, which possibly incorporated a pergola. This "second wave" of development in the area of the today's Smetanova street already observed the present street grid. The spatial arrangement of the houses, which were reconstructed and rebuilt the latest during the modernity, was preserved until the 20th century. Curbed stone well, situated in front of the house to be accessible from the street, was discovered during the excavation at Smetanova street no. 3. According to the fill type it can be inferred that it ceased to fulfill its purpose only in the course of the 20th century. The water source was then probably used by people from wider surroundings, similarly as in the case of a well in the vicinity of the monastery of the Order of Friars Minor in the Kosmákova street. The rear parts of the house plots constituted the farmyards, the space being used for domestic animals breeding and garden crops growing, possibly also as dumping area. A small cellar with conical walls, uncovered between the plots no. 8 and 10, probably served for food storage. Its origin remains unclear; and according to the pottery finds it ceased to function in the turn of the 19th and 20th centuries.

Based on the existing knowledge we can place the beginning of the settlement process in the southwestern part of the town earliest to the period around the year 1250, i.e. shortly after the foundation of Jihlava in the 1240's. Similarly as in other parts of the town the construction of residential and farm buildings here proceeded gradually depending on the possibilities of the newcomer settlers. The excavation in the courtyard of house no. 8 in Smetanova street indicated that not too dense house-building consisting of wood-and-daub buildings preceded the construction of stone buildings. The houses with walls from wood daubed with clay were 1 - 1,5 m under the original ground and they were destroyed by fire probably not earlier than in the course of the 14th century. Stone buildings, the ground plan of which observed the street lines, were raised on their place the latest in the first half of the 14th century. Regular block built-up area as we know it today gradually developed. The original wooden or wood-and-daub buildings either disappeared completely or became part of the later stone houses, as evidenced by the situation documented at the trench section in Smetanova street no. 3. It cannot be excluded that some of the original wooden houses was restored after the fire and continued serving its purpose. It could be the so-called little houses in the rear parts of towns (*domuncula*, *zuhaus*), which appear in the town code registers during the first half of the 15th century.

Archaeological and historic-topographical research of the third town quarter documents the beginning of the colonization of the slope over the Koželužský creek the earliest in the first half of the 13th century. Earlier settlement has not yet been detected, and therefore it is possible to assume that this town part as well arose only after the planned foundation of the so-called New Jihlava following silver ore discovery in the close vicinity. The monastery of the Order of Friars Minor with the St. Mary of the Assumption church dominates among the newly constructed stone buildings in the neighborhoods, the rest of the built-up area remaining mainly wooden or wood-and-daub. It seems that the individual houses were set out in the area only sporadically and the space between them was used for economic purposes.

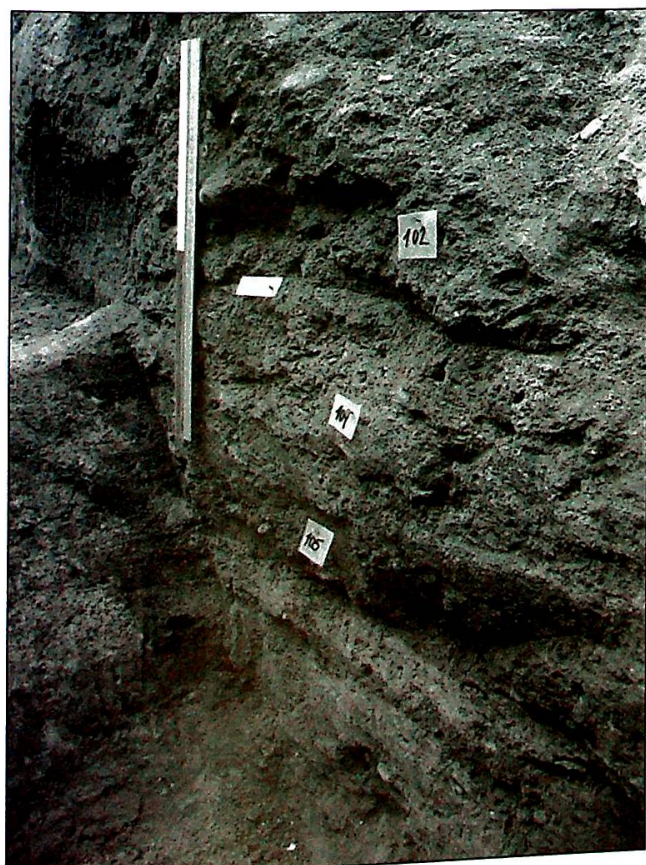
Obr. 4: Smetanova č. 8, profil suterénu domu

Obr. 5: Smetanova č. 8, zbytky suterénu domu porušeného středověkou zdí

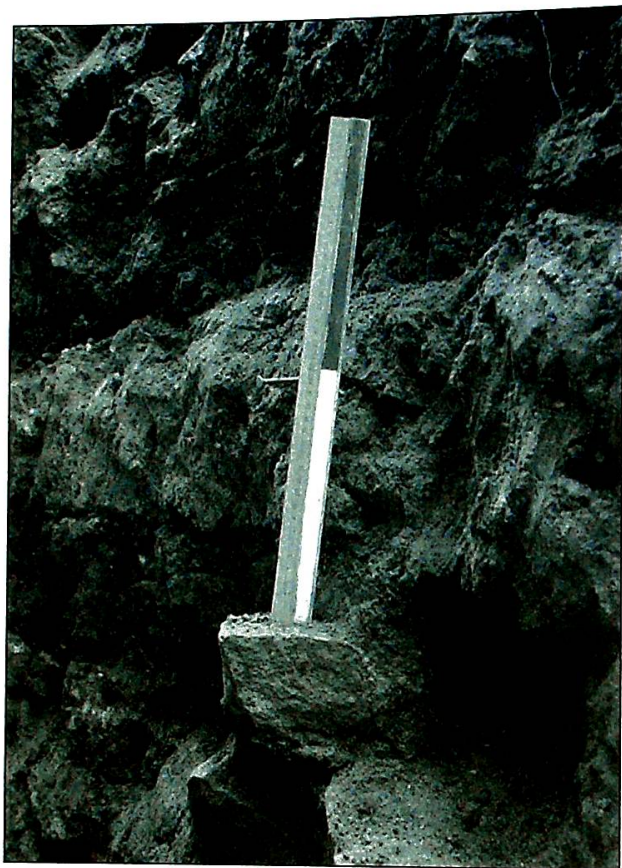
Obr. 6: Smetanova č. 8, celkový pohled na „rekonstrukci“ domu.

Obr. 7: Smetanova č. 8, úrovně podlah v interiéru

Obr. 8: Smetanova č. 3, kamenné roubení studny

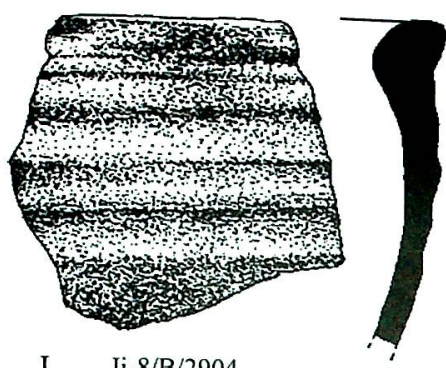

Obr. 9: Smetanova č. 3, středověký dům
s úrovněmi podlah.

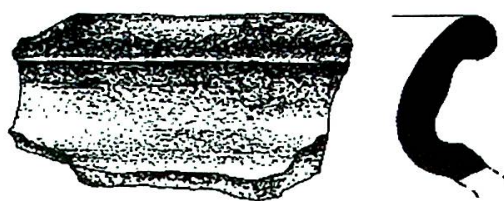

Obr. 10: Smetanova č. 3, stratigrafická situace
ve dvorní části.

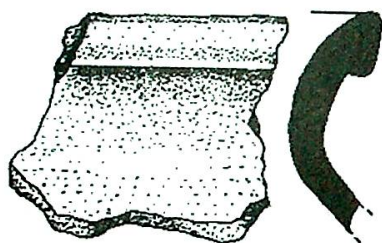
Obr. 11: Smetanova č. 8, výběr nálezů, kreslila P. Starůstková →

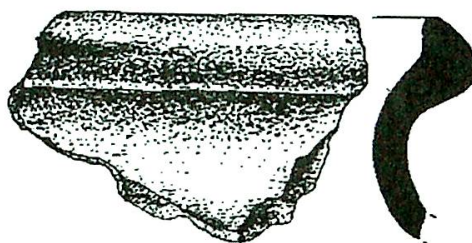
I. Ji-8/B/2904

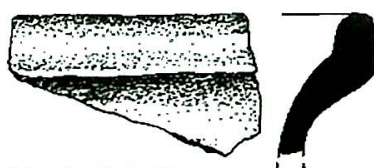
II. Ji-8/B/2916

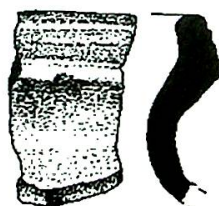
III. Ji-8/B/2910

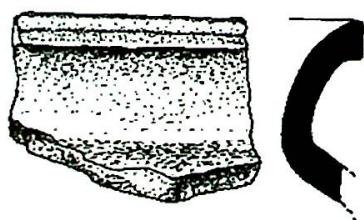
IV. Ji-8/B/2919

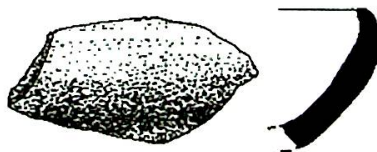
V. Ji-8/B/2921

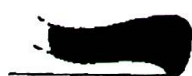
VI. Ji-8/B/2903

VII. Ji-8/B/2924

VIII. Ji-8/B/2885

IX. Ji-8/B/2883

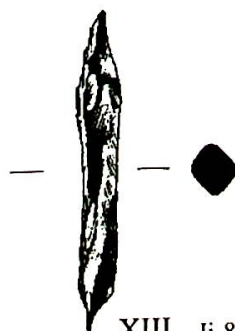
X. Ji-8/B/2886

XI. Ji-8/B/2887

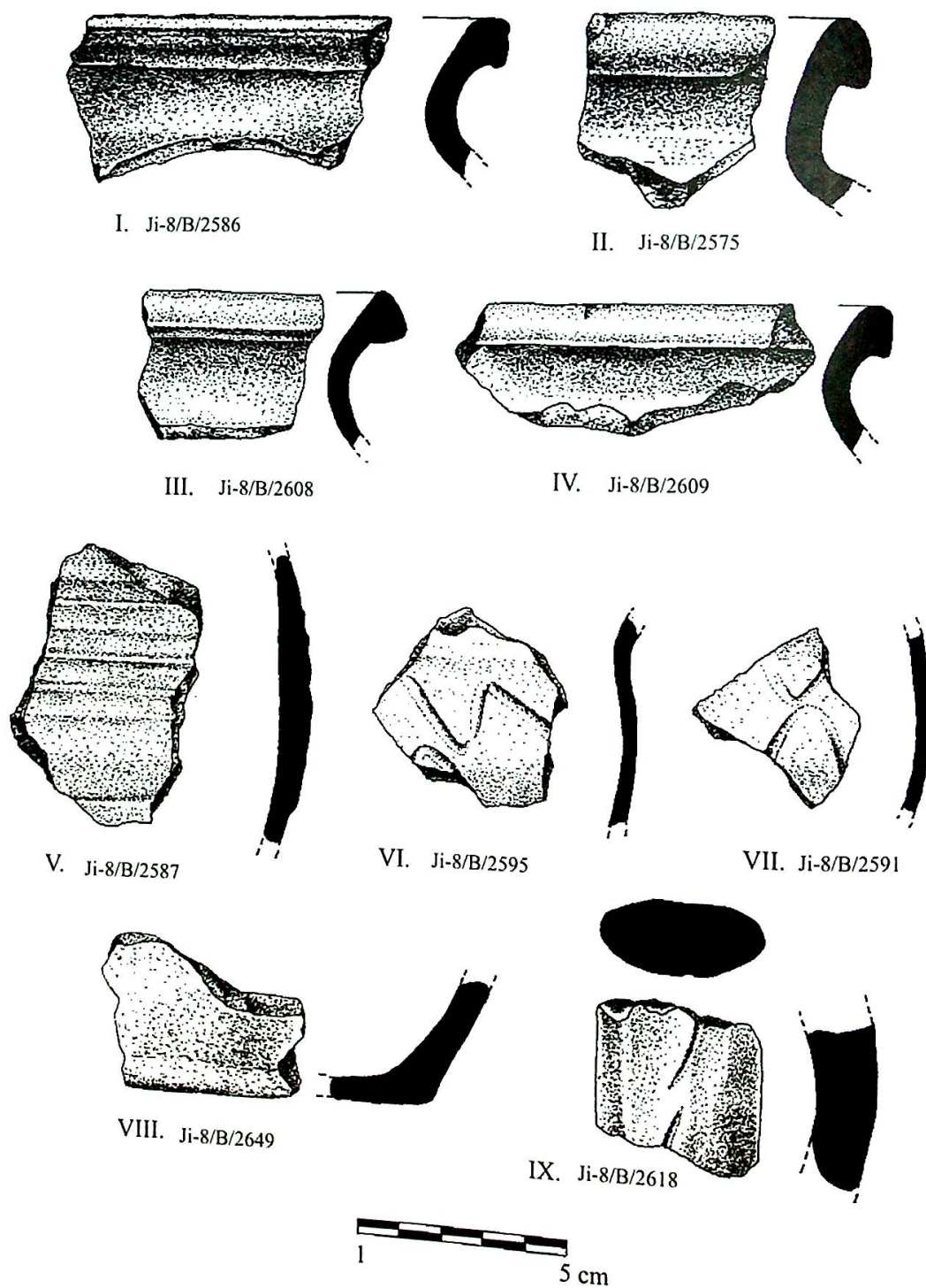

XII. Ji-8/B/2966

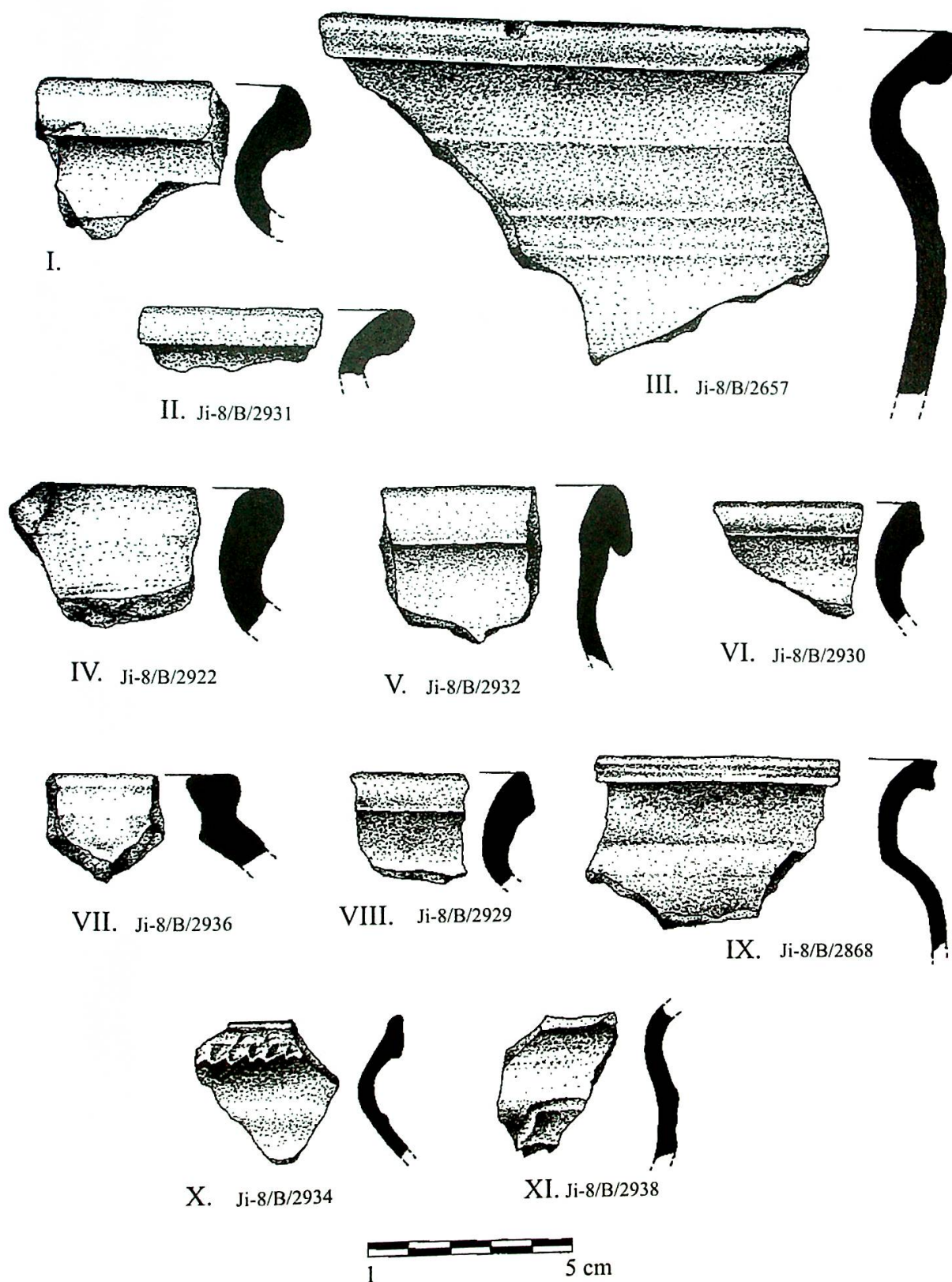

XIII. Ji-8/B/2966

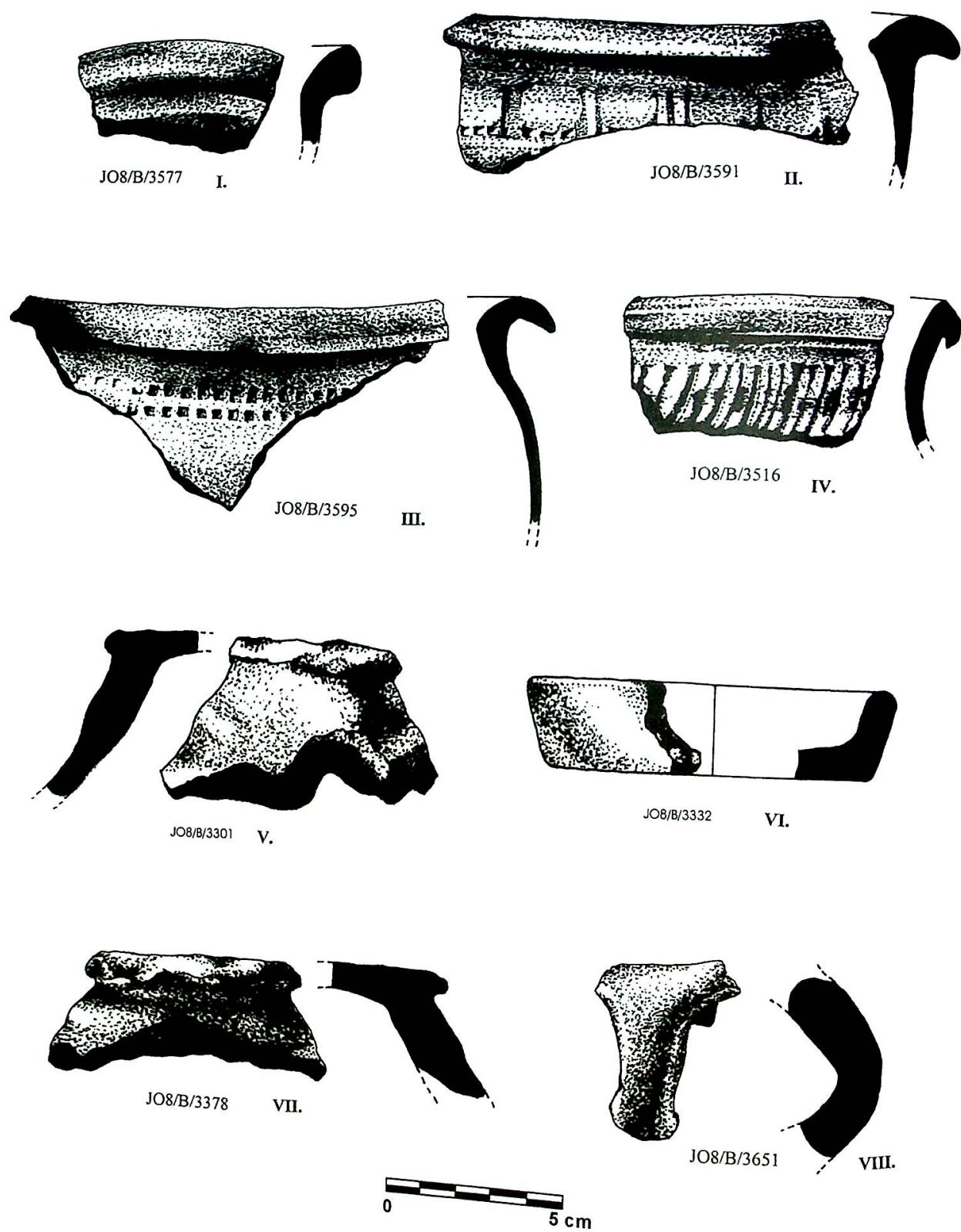

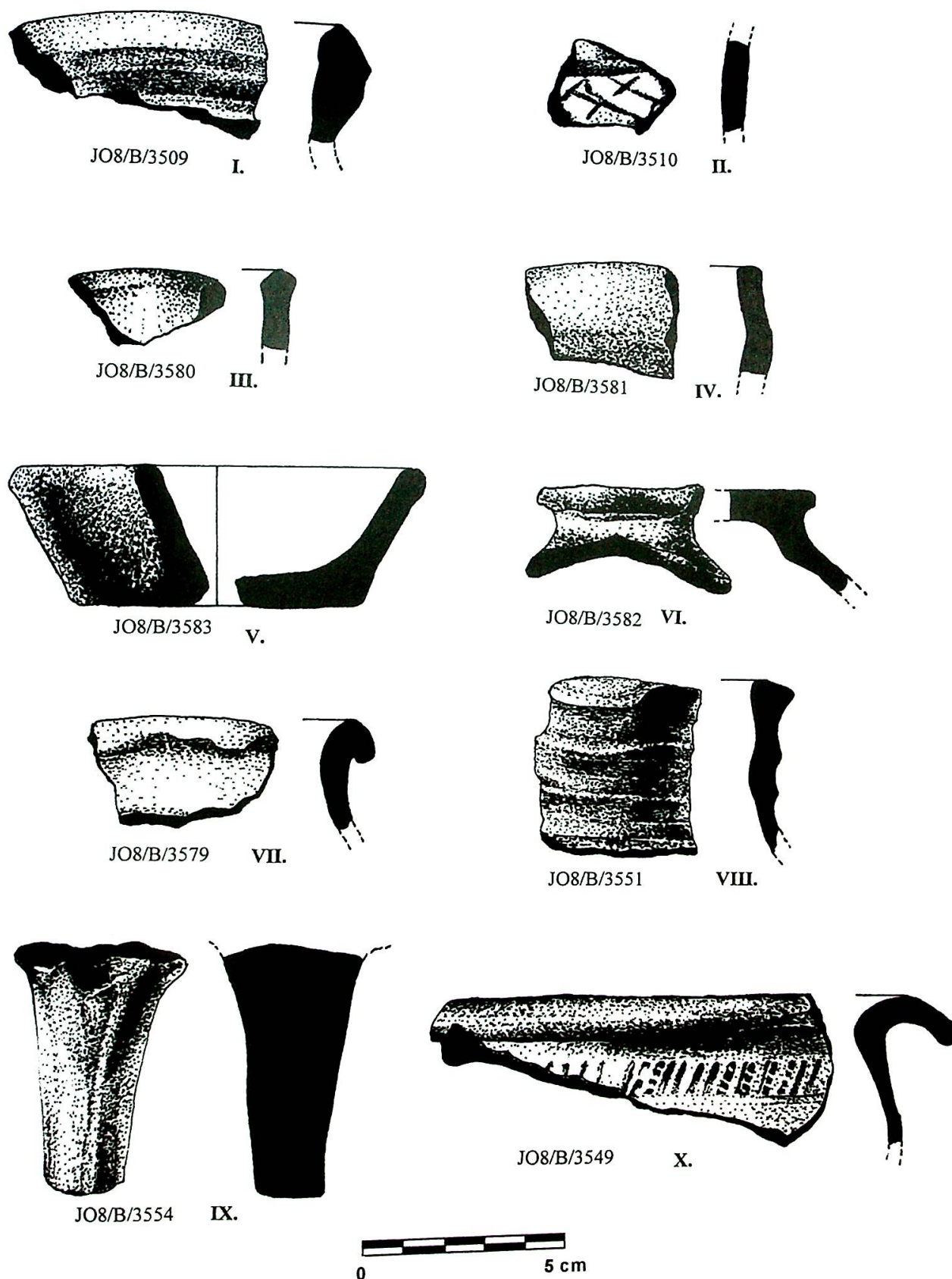
Obr. 12: Smetanova č. 8, keramika 13. - 14. století, kreslila P. Starůstková

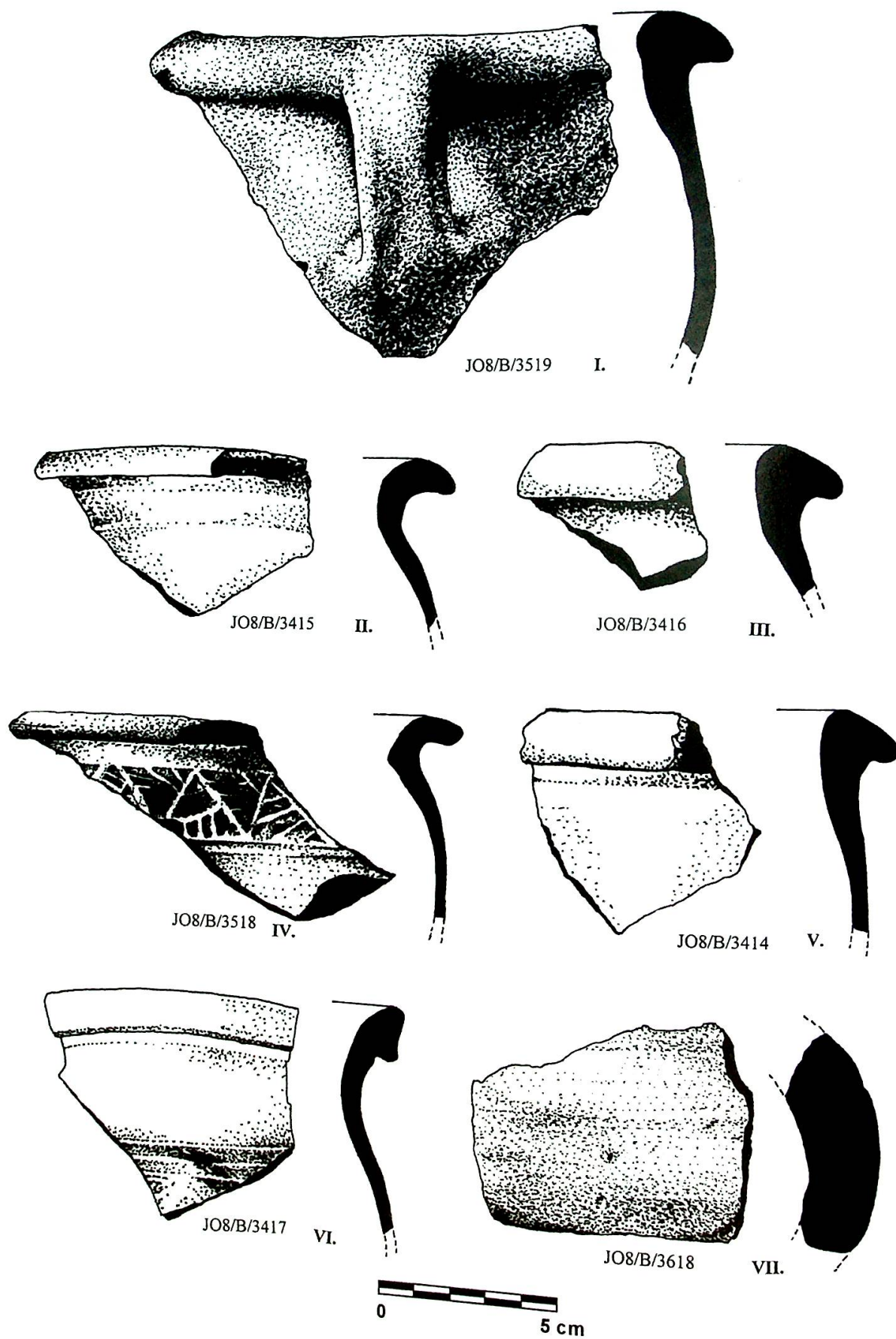
Obr. 13: Smetanova č. 8, okraje hrnců ze 13. - 14. století, kreslila P. Starůstková

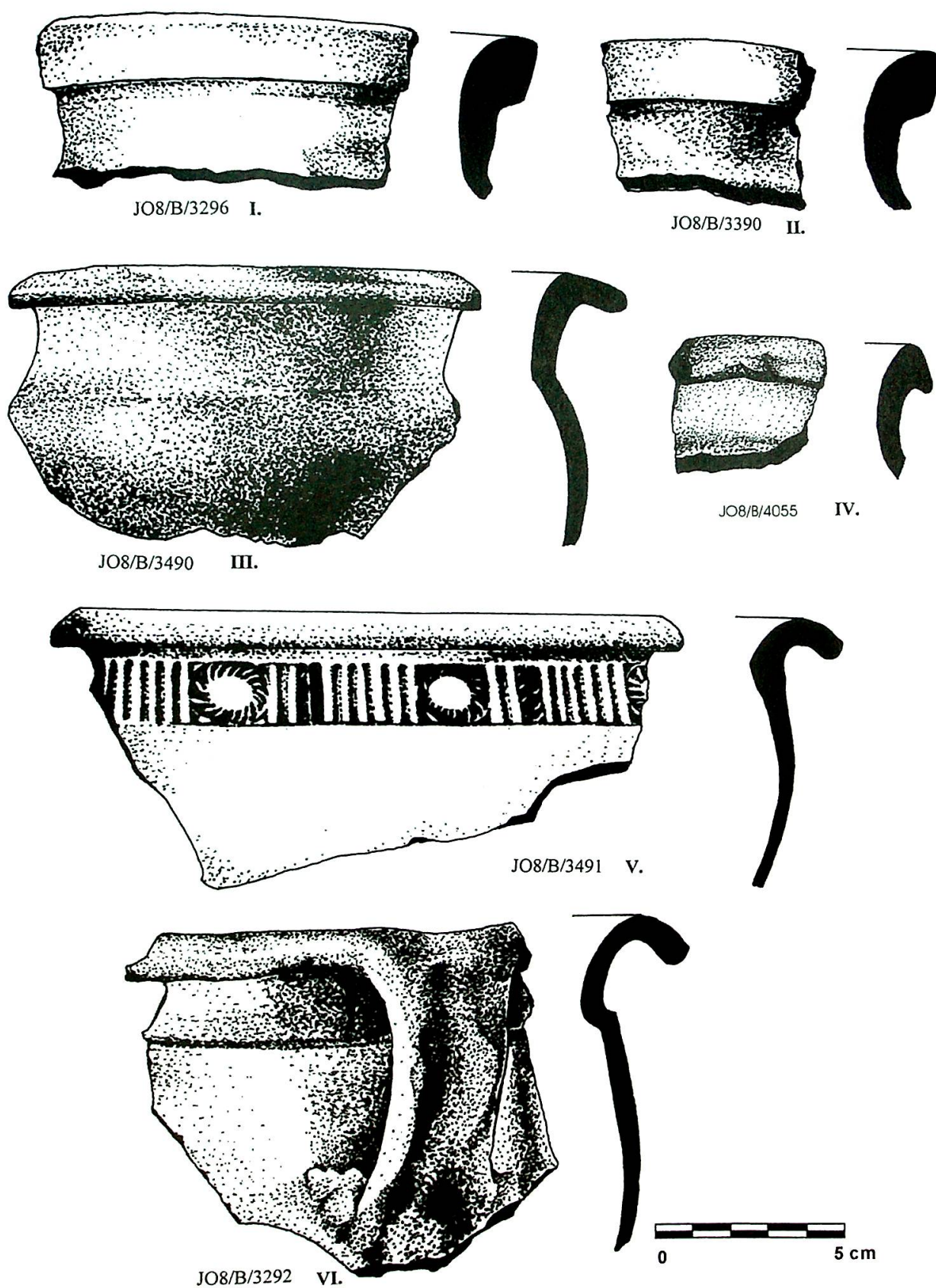
Obr. 14: Smetanova č. 3, výběr keramických nálezů, 13. - 16. století, kreslila P. Starůstková

Obr. 15: Smetanova č. 3, výběr keramických nálezů, 13. - 16. století, kreslila P. Starůstková

Obr. 16: Smetanova č. 3, výběr keramických nálezů, 15. - 16. století, kreslila P. Starůstková

Obr. 17: Smetanova č. 3, výběr keramických nálezů, 15. - 16. století, kreslila P. Starůstková